

Αγκυόνη
Παπαδάκη

Το κόκκινο σπίτι

διόπτρα

Στην Ηλέκτρα

I

Ήταν ένα ξεροχώρι, χτισμένο στην πλαγιά. Μια φαλακρή, φαρδιά πλαγιά, γεμάτη ξεπλυμένες πέτρες, που άλλο δεν ήξεραν παρά να κάνουν έρωτα με το φεγγάρι και να κείτουνται ύστερα αποκαμωμένες στο σκληρό κοκκινόχωμα.

Την άνοιξη στο κοκκινόχωμα φυτρώνανε πολλά μανουσάκια και κυκλάμινα. Και γαλάζιες μαργαρίτες. Κι ασφεντηλιές. Ένα σκούρο αδρό χρώμα. Ψημένο με τον ιδρώτα, τη φωτιά και τη βλαστήμια του χωριάτη.

Στα πόδια της πλαγιάς ξάπλωνε ανάσκελα ο κάμπος κι ένας ξεροπόταμος ξέσκιζε την κοιλιά του, που τότε κουλουριαζότανε σαν τον όφη ανάμεσα στα θεόρατα πλατάνια, τότε τεντωνότανε σαν το σπαθί καταμεσής στα λιβάδια και τότε άφριζε και ξεσπούσε σαν την κατάρα και κατέστρεφε το έργο του ανθρώπου. Ένας παλαβός ξεροπόταμος, που κατέβαινε τύφλα στο μεθύσι κι ανακάτευε καταπώς του γούσταρε τον μεγάλο κάμπο.

Πολλές φορές ζευγαρώνανε κρυφά οι κοπελιές με τ' αγόρια κάτω από τα πυκνά πλατάνια. Μα κι οι

παντρεμένες κι οι νοικοκυραίοι κι όσοι μεθούσανε από τις φασκομηλιές και τα ολοκόκκινα λουλούδια της πικροδάφνης.

Ήλιος, ιδρώτας, έρωτας. Χωριάτα μοίρα, χοντρόπετση, λειπή σαν το κακοζυμωμένο παξιμάδι.

Τον χειμώνα ανάβανε τα τζάκια οι χωριάτες και τα μαγκάλια. Στα κρεβάτια στρώνανε τις μάλλινες κουβέρτες που υφαίνανε στον αργαλειό. Και τα μικρά παιδιά τα κοιμίζανε στις προβιές που κρατούσαν όταν εσφάζανε τ' αρνιά και τα κατσίκια τους. Οι προβιές ήτανε ζεστές. Αποκοιμίζανε τα μωρά με την ταγκή μυρωδιά τους και δεν τ' αφήνανε να ξεπαγιάσουνε από το κατρουλιό. Οι άνθρωποι και τα ζώα σιμά σιμά.

Κι όξω φυσούσανε τα κατακαίρια κι εκατέβαινε σεληνιασμένος ο ξεροπόταμος. Οι άνθρωποι και τα ζώα. Έσμιγε η άχνα τους, έσμιγε η λαχτάρα τους να φάνε και να ζευγαρώσουν. Ίδια μοίρα, ίδιος Θεός.

Μόνο εκείνες οι ξεπλυμένες πέτρες κλείνανε το μάτι στ' αστέρια και γεμίζανε με τη στάχτη του φεγγαριού.

Λέγανε πως οι χωριάτες ετούτοι ήτανε πιο τυχεροί από άλλους γείτονες, γιατί είχανε λόφο μαζί και κάμπο. Κι ετρέφανε πολλά ζώα, φυτεύανε περιβόλια, σπέρνανε μπόλικά στάρια και παιδιά.

«Αυξάνεσθε και πληθύνεσθε. Δική σας είναι η ζωή. Βρέξτε τηνε μέσα στο βραστάρι σας σαν το φτάζυμο ψωμί. Φάτε, ώσπου να σκάσετε. Πατήστε με τις αρβύλες σας όπου τραβά το κέφι σας. Δική σας είναι η ζωή. Αυξάνεσθε μόνο και πληθύνεσθε και κατακυριεύσατε και φτύσατε και ρημάξατε».

Αυτά ξέρανε οι χωριάτες. Αυτά ρουφούσανε μαζί με το γάλα που κατέβαινε από τα ξεχειλισμένα βυζιά των μανάδων τους. Και τα τηρούσανε το κατά δύναμη.

Ακόμη, στο χωριό αυτό υπήρχανε κάμποσοι πλούσιοι, δύο ανώμαλοι, ένας ερμαφρόδιτος, τρεις μεγάλοι καφενέδες, Η Ειλικρίνεια, Η Τιμιότης, Ο Κυπάρισσος, και δυο εκκλησίες – της Παναγίας στον λόφο και του Απόστολου Θωμά στην πλατεία. Χωριάτης κι αυτός ο Απόστολος, μ' άπλυτα πόδια και μαύρους αγκώνες. Ένας άγιος που ήθελε να βάλει τις βρόμικες χερούκλες του να ψαχουλέψει τις πληγές για να τις πιστέψει.

Όχι, Χριστέ μου. Ποτέ δεν θα μπορούσα να προσκυνήσω κανέναν, μα πολύ περισσότερο τον φίλο σου, τον Θωμά. Γιατί δεν μου πέρασε καμία φορά από το μυαλό να βάλω τα δάχτυλά μου στους «τύπους των ήλων». Όχι, Χριστέ μου!

Οι χωριάτες και οι άγιοί τους λίγο σκαμπάζανε από τέτοια. Τον άπιστο τον τιμούσανε στα πανηγύρια και στις μεγάλες γιορτές, του κάνανε τις περιφορές και τις αγιαστούρες του, μα όταν κάτι δεν τους πήγαινε καλά, του ρίχνανε και καμιά βρισιά ή καμιά μούτζα. Έτσι, για να μην τονε παίρνει και πολύ ψηλά τον αμανέ. Άσε που το παγκάρι του όλο βρισκότανε αδειασμένο. Ο διάλογος να σε φυλάει, όταν συνορίζονται οι άγιοι με τους ανθρώπους τον παρά τους.

Το χωριό της πλαγιάς ήτανε πλούσιο. Αγουροξυπνημένο. Μπουνταλούδικο. Η ζωή του σεργιάνιζε ανάμεσα στα δυο αντικριστά βουνά. Το 'να το λέγανε Μαλάξα

και τ' άλλο Κουταλά. Ο ήλιος επρόβαινε από τη Μαλάξα κι εσταματούσε μόλις έγερνε στον Κουταλά.

Σαν την αναβαστούνε τη ρημάδα τη ζωή δυο φαλακρά βουνά, γονατισμένα το 'να δεξιά και τ' άλλο ζερβά στα στήθια τ' ουρανού, μην περιμένεις, είν' η αλήθεια, και μεγάλα πράματα.

II

Ο πατέρας της μάνας μου, ο Χαράλαμπος, ήτανε δάσκαλος. Ένας ψηλός, λιγνός άντρας, που φορούσε πάντοτε κάτι λεπτά γυαλάκια στη μέση της μύτης του και περιδιάβαινε ασταμάτητα στα χείλια του ένα ελαφρύ σαν την αναπνοή χαμογελάκι. Μ' αυτό που δεν μπορώ να ξεχάσω ποτέ από τον παππού μου είναι τα χέρια του. Τα μακριά κοκαλιάρικα δάχτυλά του, που ήτανε κιτρινόασπρα, σαν να περνούσε ανάμεσά τους φως του καντηλιού.

Ο άλλος παππούς μου από τον πατέρα μου ήτανε γεωργός. Γεωργός στ' όνομα δηλαδή κι όχι στη χάρη. Ο Γιωργάκης δεν αγάπησε ποτέ τη γη κι όσα χρόνια έζησε πάνω της περπάτησε τρικλίζοντας, γιατί είχε ένα μεγάλο ντέρτι, που τον έκαιγε και τον εκυβερνούσε: το πιτό. Κοντός, με τα πονηρά ματάκια του να λάμπουνε σαν της αλεπούς, γύριζε όλη μέρα στους καφενέδες, από τον Κυπάρισσο ως την Ειλικρίνεια και την Τιμιότητα, κι έκανε στην εντέλεια το χρέος του.

«Υγείαν έχομεν και υγείαν επιθυμούμεν», «Άσπρο πάτο το λοιπόν και βλέπωμεν». Και δεν είδε ποτέ ούτε έφαξε

τίποτα περισσότερο από τον πάτο του κρασοπότηρού του. Του 'φτανε αυτό και του περίσσευε.

Ο δάσκαλος ήξερε πολλά γράμματα. Είχε τελειώσει την «Ιερατικήν Σχολήν», ό,τι σπουδαιότερο υπήρχε στον τόπο του, κι αν δεν έγινε «ιερέας» ή καλόγερος, ήτανε γιατί πίστευε πως «μέσα στη ζωή πρέπει να δίνει κανείς τη μάχη του σαν άνθρωπος απλός. Αυτό είναι το δύσκολο».

Δίπλα στην εκκλησία του άπιστου Θωμά ήτανε μια παλιά αποθήκη, που τη χρησιμοποιούσανε για σχολείο. Εκεί μέσα ο Χαράλαμπος 40 χρόνια εμάθαινε στα χωριότοπουλα την αλφαβήτα κι εχάιδευε με τα κιτρινόασπρα δάχτυλά του τα ψωριασμένα τους κεφαλάκια. Ποτέ δεν τα 'δειρε, δεν εβαρυγκόμησε για τίποτα, ακόμη κι όταν έμπαινε κατά λάθος από το χαμηλό παραθύρι της αίθουσας κανένας γάτης ή σκύλος ή πετεινός. Ο παππούς μου έβγαζε έξω το ζωντανό με τη μεγαλύτερη ευγένεια και τον επιβαλλόμενο, κατά τη γνώμη του, σεβασμό. «Πέρασε έξω, σε παρακαλώ!»

Η αγάπη κι ο σεβασμός: αυτό ήτανε το ευαγγέλιο του παππού μου. Μα οι χωριάτες το μόνο ευαγγέλιο που τους άρεσε ήτανε του παπα-Λευτέρη. Το ασημένιο χοντρό βιβλίο, που θαμπωνόσουνε να το κοιτάζεις και δεν ήτανε υποχρεωτικό καθόλου να το καταλάβεις. Κείνη την ώρα που ο παπα-Λευτέρης έλεγε τ' αλαμπουρνέζικά του, εσύ μπορούσες να σκέφτεσαι με το πάσο σου ό,τι ήθελες. Σάμπως ο ίδιος ο παπάς τι καταλάβαινε!

Τα δικά του σκεφτότανε κι εκείνος...

Αυτό ήτανε ευαγγέλιο! Και να κι ένας μεγαλόσταυρος.

«Και είπεν ο Κύριος...» Κύριος ήτανε, δεν είχε άλλη δουλειά παρά να λέει. «Και η χάρις του Κυρίου ημών...» Και να κι άλλος μεγαλόσταυρος.

«Κι άντε, μωρέ παπά, να τελειώνομε. Τι διάλογος σ' έπιασε σήμερα να τα πεις με το νι και με το σίγμα».

«Πιωμένος θα 'ναι πάλι, μα την Παναγία. Η αυριανή λειτουργία θα βγάλει διαόλους, έλεγε το βράδυ στο καφενείο».

Και δώσ' του μετάνοιες οι γυναίκες και σταυρούς. «Και κοίταξε η πείσα και η δείξα, για να μου μπει στο μάτι και να με κολάσει, εμόστραρε τη γόβα. Κι εκείνη η Δεφτερίτσα μακρύ μανίκι φορεί; Για να δω, μωρέ, καλά. Ναι. Μακρύ φορεί. Γιατί τη δαγκάνουνε, λέει, τη νύχτα οι νεραϊδες και τη γεμίσανε σημάδια. Φωθιά να τονε κάψει τον νεραϊδο που τη δαγκάνει. Δεν βυζάνομε δα και το δαχτυλάκι. Κι άντε, τελειώνε, παπά, και μ' έφαε το δαιμονισμένο το Μιχαλιό να το κρατώ στα χέρια».

Αυτό ήταν ευαγγέλιο! Και το λαδάκι της εκκλησίας κάθε τόσο το ξοδιάζανε και στο δικαστήριο παίρνανε ψεύτικους όρκους κατά το συμφέρο τους και τις γυναίκες τις δέρνανε σαν τα γαϊδούρια και κανένα φονικό εκάνανε άμα τύχαινε.

«Η Χάρις του Κυρίου μεθ' υμών...»

Κι άντε ο παπα-Λευτέρης να διαβάξει στην Ωραία Πύλη το ασημένιο ευαγγέλιο. Ήτανε και το μπάσταρδο το παπαδάκι που μια ζωή είχε το μυαλό του στο παντελόνι του κι άφηνε τη λαμπάδα να γέρνει από τη μια μεριά και να κοντεύει να κάψει τα ιερά άμφια. Τι να σου κάμει κι ο παπάς. «Μη γέρνεις, μωρέ ξορκισμένη, το κεριό». Μα πού αυτό.

Κι όλα πηγαίνουν σύμφωνα με το θέλημα του Θεού. Γιατί κάποια τάξη πρέπει να κρατιέται στον κόσμο κι όχι ο κάθε κερατάς ν' αλωνίζει κατά την κεφαλή του και να παρασταίνει τον κόκορα. Έτσι είναι.

Ο παππούς μου είχε μια παλιά σανίδα κρεμασμένη στον τοίχο της σάλας κι απάνω ήτανε προσεχτικά ταχτοποιημένα τ' Άπαντα του Χρυσόστομου και οι βίοι πολλών αγίων.

Ο γερο-δάσκαλος αγαπούσε πολύ και τη ζωγραφική. Κι είχε δυο μεγάλα κάδρα δίπλα στη «βιβλιοθήκη» του. Το ένα έδειχνε την Ιερουσαλήμ, το άλλο την Κασσιανή, μια πανύψηλη γυναίκα μ' έναν κότσο, την ώρα που της έπαιρνε το μήλο ο Θεόφιλος για να το δώσει της Θεοδώρας.

Θυμούμαι πάντα τον παππού μου να λέει και να ξαναλέει σοβαρά σοβαρά, στερεώνοντας τα γυαλάκια στη μύτη του: «Εκ γυναικός ερρύει τα φαύλα». Κι ύστερα μ' ένα χαμόγελο ευχαρίστησης: «Μα... και εκ γυναικός τα κρείττονα πηγάζει».

Κι είχε δίκιο ο Χαράλαμπος να χαμογελά με τόση ευχαρίστηση. Γιατί εληγάζανε και παραληγάζανε από τη γιαγιά μου, την Ευρυδίκη, τα κρείττονα...

Μπορεί ν' αγόραζε κι άλλα βιβλία ο παππούς μου, μπορεί να στόλιζε το σπίτι του με περισσότερα κάδρα, μα η Ευρυδίκη, που πάντα τα 'κανε όλα γρήγορα και παστικά, εγέμισε τη σάλα με πέντε ροδομάγουλα παιδιά και δεν επρόφτασαν οι τέχνες να πάρουνε τη θέση που τους άξιζε σ' αυτό το σπιτικό.

Η γιαγιά μου η Ευρυδίκη δεν ήτανε χωριάτα. Ο πατέρας της ήρθε από τη Σμύρνη ξεπεσμένος άρχοντας κι εγκαταστάθηκε, άγνωστο για ποιους λόγους, στο διπλανό χωριό. Λέγανε μάλιστα γι' αυτόν τον άρχοντα πως τόσο είχε μαγέψει τους κακομοίρηδες τους χωριανούς του, που πιστεύανε πως έτρεχε το μέλι και το γάλα από τα χείλη του. «Το 'πε κι ο κύριος Αναστάσιος!» Κι ό,τι έκανε κι ό,τι έλεγε, κι ας ήτανε στραβό, κουτσό κι ανάποδο, αφού το 'λεγε αυτός, γινότανε σωστό και ιερό.

Τ' άρεσε, λέει, να μπεκροπίνει τα βράδια και να γίνεται στουπί μαζί μ' έναν γείτονά του, τον Μάνωλα. Οι χωριάτες που κουβαλούσανε τον Αναστάσιο στο σπίτι του, ένα θηρίο 100 κιλά βάρος και δυο μέτρα μάκρος, συνηθίζανε να λένε: «Εν ευθυμία ήλθε πάλι ο κύριος Αναστάσιος». Γιατί δεν τον εκουβαλούσανε βέβαια οι τυχόντες. Ή ο παπάς με τον δάσκαλο θα 'τανε ή ο πρόεδρος με τον γραμματικό. Κι οι περαστικοί, που βλέπανε τον Μάνωλα να κείτεται στον δρόμο, εφτούσανε κι εμουρμουρίζανε: «Εχέστηκε κι απόψε ο σκατο-Μάνωλας».

Η Ευρυδίκη ήταν η ομορφότερη θυγατέρα του Αναστάσιου. Και η πιο ξυπνητή. Μια μικρόσωμη γυναίκα όλο νάζι και καμώματα, μ' ένα μυαλό που έλαμπε σαν το διαμάντι, δυο μάτια ολογάλανα σαν τα πέλαγα και μια σκληρή καρδιά χωρίς πολλά πάρε δώσε. Την είδε ο παππούς μου κι έχασε τον κόσμο. Μωρέ, τι Κασσιανές και Θεοδώρες! Από δω πηγάζει ο ήλιος και το φεγγάρι και ξεχνόνται οι ωκεανοί. Ο Αναστάσιος την έδωσε μετά χαράς την Ευρυδίκη, γιατί μια φορά που την επήρε μαζί

του κι επισκεφτήκανε τον αρμοστή Γεώργιο, εκείνος του ψιθύρισε στ' αφτί την ώρα που τον αποχαιρετούσε: «Αναστάσιε, αυτή να την παντρέψεις γρήγορα, γιατί θα μας βάλει όλους σε μπελάδες».

Κι η γιαγιά μου, ώσπου πέθανε, μας έλεγε την ιστορία με τον πρίγκιπα. «Τέτοιο παράστημα! Τέτοιο κάλλος! Έβλεπα τα μάτια του που κυλούσαν επάνω μου και με τραβούσαν σαν μαγνήτες».

Κι άντε να χαμογελά και να κάνει τα σκέρτσα της η γιαγιά μου κάθε φορά που θυμότανε τον πρίγκιπα Γεώργιο. Κι ας ήτανε και 90 χρονώ...

Την έδωσε λοιπόν ο Αναστάσιος μια Κυριακή τη θυγατέρα του στον Χαράλαμπο, μαζί με πέντε μουλάρια φορτωμένα ασπρική, χαλκώματα, μεταξωτά ρούχα και κουβέρτες ξομπλιασμένες στους αργαλειούς.

Η Ευρυδίκη, η «Σμυρνιά», όπως τη λέγανε οι χωριάτες, ήξερε κάμποσα γράμματα. Εκαταλάβαινε κι εξηγούσε σωστά όλα τα κείμενα της εκκλησίας κι είχε μια φωνή που, όταν άνοιγε το στοματάκι της, τύφλα να 'χε τ' αηδόνι της ακροποταμιάς. Παναγία Δέσποινα, όταν έπιανε τα σμυρναίικα νανουρίσματα ή τη βοσκοπούλα τη ροδοπλασμένη, εμέλωνε η ψυχή και του πιο κακοτράχαλου ανθρώπου.

Της άρεσε πολύ να ψάλλει το τροπάρι της Κασσιανής. Και το 'λεγε πάντα όταν εφιλοξενούσε τον δεσπότη ή τον επιθεωρητή, μετά το τέλος του φαγητού, την ώρα που σερβίριζε τον καφέ στα μπιρμπλωτά φλιτζάνια.

Ήτανε και πολύ άξια μαγείρισσα η Ευρυδίκη. Τα σουτζουκάκια που τρώγανε οι δεσποτάδες κι οι επιθεωρητές

στο σπίτι της θα τα θυμόντανε σίγουρα και θα τρέχανε τα σάλια τους ως τη στιγμή που θα 'βγαине η ψυχή τους.

«Κύριε, η εν πολλαίς αμαρτίαις...»

Κι όταν έφτανε στο σημείο που λέει «ζοφώδης τε και ασέλγητος έρως της αμαρτίας», η γιαγιά μου ήξερε κι έλεγε, και κείνα τα μάτια της που είχανε το χρώμα του πελάγου ξαφνικά γινόντανε μαβιά, σηκώνανε κύμα.

Μόλις παντρεύτηκε τον δάσκαλο, άρχισε να γεννά. Τρία αρσενικά, τη μάνα μου και πάλι ένα αρσενικό.

Ο παππούς μου έμαθε στα παιδιά του το ευαγγέλιο του: την αγάπη. Η Σμυρνιά τούς έμαθε την αξιοσύνη και την περηφάνια. Κι οι δυο μαζί τούς μάθανε ν' αγαπούνε τον Θεό, να διαβάζουνε τα βιβλία και να προσέχουνε σαν τον θησαυρό τα Ιεροσόλυμα και κείνη την ατζαρού την Κασσιανή που κρεμότανε στη σάλα.

Η Ευρυδίκη με την προκοπή της σπούδασε όλα τ' αρσενικά. Στα γυρόχωρα το 'χανε να το κάμουνε: «Η κυρία Ευρυδίκη! Τέσσερις γιους στη Νομική!». Όλους τους είχε σαν τους κουραμπιέδες. Και τους κυλούσε στην άχνη και τους ράντιζε με τ' ανθόνερο.

Οι χωριάτες τη θαυμάζανε, μα στο βάθος δεν τη χωνεύανε. Ήταν και κείνο το ύφος της, που, όταν τους κοίταζε, είχε πάντα το ένα φρύδι δυο δάχτυλα ψηλότερα από τ' άλλο. Ήτανε που δεν εμοιράστηκε ποτέ τη ζωή της με τις άλλες χωριάτισσες.

Φορούσε πάντα ρούχα όμορφα και καθαρά, έκανε ρολά τα μαλλιά της, εγέμιζε τα χέρια της δαχτυλίδια και βραχιόλια και τις Κυριακές μετά την εκκλησία καθότανε

σταυροπόδι στο καφενείο κι επαράγγελνε τον μέτριο της μαζί μ' ένα λουκουμάκι, που ήτανε η αδυναμία της. Κείνα τα χρόνια ούτε στις μεγάλες πόλεις οι γυναίκες δεν εκαθόντανε στα καφενεία. Μα η κυρία Ευρυδίκη κουνιότανε και λυγιότανε στη μέση της πλατείας κι εσκούπιζε τις ζάχαρες από το λουκούμι με το μεταξωτό της μαντιλάκι. Και δεν την απασχόλησε ποτέ τίνος αρέσει και τίνος δεν αρέσει αυτό που αποφάσιζε να κάμει.

Τη μάνα μου δεν την εστείλανε στα μεγάλα σκολειά, γιατί ήτανε κακής υγείας και γιατί δεν ήθελε με κανέναν τρόπο να φύγει από το σπίτι. Η Σμυρνιά τής έμαθε όλων των ειδών τα κεντήματα και τα τερτίπια του αργαλειού κι ακόμη για τη μόρφωσή της τ' αδέρφια της της κουβαλούσαν ένα σωρό μυθιστορήματα. «Δεν πειράζει», έλεγε ο Χαράλαμπος, «διάβαζε, Κατινάκι. Έτσι ο συναισθηματικός σου κόσμος γίνεται πλουσιότερος κι αυτό βοηθά τη μέλλουσα μητέρα».

Ο παππούς μου επίστευε πως μια γυναίκα, για να 'ναι ευτυχισμένη, «πρέπει να έχει έξυπνη καρδιά και όχι απαραιτήτως έξυπνο μυαλό». Μεγάλη κουβέντα αυτή του Χαράλαμπου. Κι όταν την άκουγε η Ευρυδίκη, δεν ξέρω γιατί και πώς, μα σήκωνε πάντα το φρύδι κι εξερόβηχε.

Το Κατινάκι ξενυχτούσε με το φως της λάμπας και μούσκευε το μαντιλάκι και το μαξιλάρι του, δεν παίρνω όρκο για το βρακάκι του, διαβάζοντας *Θεαγέννης και Χαρίκλεια*, *Αμίλιος και Αντιγόνη*, *Υπό τας Φιλλύρας* κ.λπ. κ.λπ.

Όλοι στο σπίτι του δάσκαλου τραγουδούσαν. Οι χωριάτες τούς ζηλεύανε, γιατί, μόλις έπαιρνε να γείρει ο ήλιος,

μαζευόντανε στο ξύλινο μπαλκόνι του σπιτιού τους κι αρχίζανε το τραγούδι. Ήτανε και κείνη η τρελογαζία κάτω από το μπαλκόνι –αμπεριά τη λέμε μεις στην Κρήτη– κι εγέμιζε την ψυχή τ' ανθρώπου με την ευωδιά της και της έδινε φτερά.

Σε κείνο το σπίτι με το ξύλινο μπαλκόνι μόνο η αμπεριά και δυο θεόρατα πεύκα υπήρχανε. Ούτε ζώα ούτε αποθήκες ούτε στάβλοι. Ο Χαράλαμπος δεν είχε χωράφια κι η Ευρυδίκη σιχαινότανε ακόμη και τις κόττες.

Η Κατινίτσα είχε δυο γλυκά καστανά ματάκια, ήτανε ψηλή σαν τον πατέρα της, λίγο πιο έξυπνη απ' αυτόν, αλλά δεν είχε τίποτα από τη φωτιά και τη σπιρτάδα της Σμυρνιας. Μεγάλωσε κάτω από τις κουκουναριές και την αμπεριά, κεντώντας ή διαβάζοντας τα ρομάντζα της κι, αν έκλαψε μερικές φορές κείνα τα χρόνια, ήτανε μόνο για τη Χαρίκλεια ή τον Αιμίλιο. Μπουκώθηκε πολύ τραγούδι η Κατινίτσα, πολύ χάδι, πολλή φροντίδα. Κι εγίνηκε η ψυχή της διάφανη και λεπτή σαν το γυαλί.

Στην άλλη άκρη του χωριού ήταν ένα χαμόσπιτο με δυο αταβάνωτα μεγάλα δωμάτια, το πατρικό του πατέρα μου. Στο ένα δωμάτιο μένανε τα ζώα. Πλούσια τα ελέη: γάιδαρος, κατσίκες, κουνέλια, προβατίνες, ακόμη κι έναν όφη είχανε και σουλατσάριζε από δω κι από κει και δεν τονε σκοτώνανε γιατί ήτανε, λέει, το στοιχείο του σπιτιού.

Στο άλλο δωμάτιο, που δεν εξεχώριζε παρά με μια καμάρα, μένανε οι άνθρωποι. Μπόλικοι κι αυτοί: ο Γιωργάκης,

η Μαρία, τέσσερα θηλυκά και δυο αρσενικά. Έξω το σπίτι είχε μια μεγάλη γούρνα, για να ποτίζονται τα ζώα, κι ένα πηγάδι που γέμιζε από το νερό της βροχής, για να πίνουνε οι άνθρωποι.

Ο παππούς μου αυτός είχε πολλά χωράφια, μα δεν ήτανε της αρεσκείας του η δουλειά. Πολλές φορές έπινε τόσο πολύ, που έπεφτε στον δρόμο κι εγύριζε την άλλη μέρα στο σπίτι του να φάει, να ξεκουραστεί και να ξεπορτίσει πάλι για τον σκοπό του. Μια φορά, λέει, που πήγανε οι θυγατέρες του να τον αναμαζέψουνε τη νύχτα από τον δρόμο, μόλις τις είδε, έσκασε στα γέλια και τους είπε: «Μπρε σεις! Τι ήρθατε να κάμετε; Εδώ εγώ έβλεπα όλα τα σπίτια του χωριού κι επερνούσανε από μπροστά μου. Σε λίγο θα περνούσε και το δικό μου και θα 'μπαινα ωραία και καλά μέσα».

Όμως ποτέ του αυτός ο κοντός κοντός Γιωργάκης με τα πονηρά ματάκια δεν επήγε να πάρει ψεύτικο όρκο στο δικαστήριο, δεν ερουφιάνεψε κανέναν, δεν επίκρανε κανέναν. Ο Γιωργάκης εδόξαζε τον Θεό από τα βάθη της ψυχής του κάθε φορά που άδειαζε το κρασοπότηρό του. Κι αυτό ήτανε. Τα λίγα βράδια που κατάφερνε να γυρίζει στο σπίτι του, έπεφτε ανάσκελα στο πλακόστρωτο της αυλής πλάι στο πηγάδι, εμάζευε τα παιδιά του και τους εμάθαινε πώς να γνωρίζουνε τον καιρό. «Όντε θωρείτε το φεγγάρι να 'ναι ανάποδα, έχει βροχή, κακοκαιρία μεγάλη. Κι όντε θωρείτε να 'χει κύκλο γύρω γύρω, θα 'χομε αέρηδες πολ- λούς». Τίποτ' άλλο δεν ήξερε ο Γιωργάκης για να μάθει στα παιδιά του.

Η γυναίκα του, μια χοντρή αργοκίνητη χωριάτα, εδούλευε όλη μέρα στα χωράφια, για να ζήσουν και να φάνε τα ζώα και τα παιδιά. Και δεν εξεχώρισε ποτέ η Μαρία τον τρόπο που ανάθρεφε τα κατσίκια της από τον τρόπο που μεγάλωνε τα παιδιά της. Τα κρατούσε στην αγκαλιά της όλα πονετικά και τα τάιζε. Τα τάιζε μέχρι να μπορούνε να σταθούνε στα πόδια τους και να κυνηγούνε μοναχά τους την τροφή.

Η αγκαλιά της έμοιαζε σαν το σπήλαιο. Ζεστό, ήμερο, μουγγό. «Τα λόγια είναι αστοχιά», έλεγε. Και δεν μιλούσε. Δούλευε μόνο. Δούλευε κι εθεομαχούσε χωρίς σταματημό.

Τα παιδιά μεγάλωσανε. Τις θυγατέρες τις πάντρεψε νωρίς μ' όποιους χωριάτες βρέθηκαν να τις ζητήσουν. Μόνο εκείνη την καλύτερη, την Αρετή, την έστειλε δούλα στην πόλη και την εκαταδίκασε. Ο ένας της γιος πέθανε νέος από κακή αρρώστια. Κι ο πατέρας μου έφυγε από το χωριό για να μάθει γράμματα. Η Μαρία τού 'στελνε ό,τι μπορούσε από φαγητό, κάτι βοηθούσε κι η κακομοίρα η Αρετή, που τη φάγανε τα ξένα χέρια κι επέθανε φυματική στα σαράντα της. Ήτανε και λιγόφαγο το Νικολιό, δεν είχε και πολλές κουβέντες ποτέ του, είχε μάθει καλά από τη μάνα του, που τη λάτρευε σαν την Παναγία, πως «τα λόγια είναι αστοχιά».

Πολλές φορές, για να χορτάσει, έτρωγε σαρδέλες ακαθάριστες, ύστερα έπινε μπόλικο νερό για να γεμίσουνε τα εντόσθιά του και να τον αφήσουνε ήσυχο. Οι φίλοι του τονε φωνάζανε «Σαρδελά». Κι ο Νικόλας, που δεν εμιλούσε πολύ κι εκοκκίνιζε σαν την παπαρούνα, μόλις τον εκοίταζε

κανείς, έτρωγε τις σαρδέλες του, έπινε με την κανάτα το νερό κι εμάθαινε γράμματα.

Ο πατέρας μου εγίνηκε δάσκαλος. Τον χρόνο που τελείωνε τις σπουδές του, έσκασε ο Γιωργάκης από το πολύ κρασί. Σε λίγο καιρό πέθανε κι η Μαρία. Ένα πρωί που ξεφούρνιζε το ψωμί, η καρδιά της λάκισε και την παράτησε. Η Μαρία, η αργοκίνητη δουλεφταρού με τους πρησμένους αστραγάλους, ήρθε στον κόσμο για να ζυμώσει ψωμί, να γεννήσει παιδιά, ν' αναθρέψει ζωντανά, να πει φαρμάκι και χολή. Χαρές δεν είδε στο πέρασμά της, ούτε γλύκες. «Τα λόγια είναι αστοχιά».

«Κι όλη η ζωή αστοχιά είναι, Μαρία», μπορεί να της πιθύρισε κείνο το πρωινό ο Χάρος και της έκοψε το ξεφούρνισμα στη μέση.

Όταν εγύρισε στο χωριό ο Νικόλας, δάσκαλος πα, ήταν όλο φουσάτο και καμάρι. Έπαιζε όπως όπως κι ένα μαντολίνο, κι όπου γάμος και χαρά, πρώτος και καλύτερος. Χόρευε, τραγουδούσε, χτυπούσε τ' όργανο, μόνο κρασί δεν έβανε ποτέ στο στόμα του. Γιατί του 'χε κάψει τα φυλλοκάρδια του και δεν το 'θελε.

Πώς του 'ρθε τώρα, πάνω στα κέφια του, να πάει και να ζητήσει την Κατινίτσα για γυναίκα του, αυτό μόνο ο Θεός το ξέρει. Μωραίνει ο Κύριος, που λένε... Η Σμυρνια στην αρχή δεν ήθελε ούτε να τ' ακούσει. Γιατί δεν εμπορούσε να φανταστεί το ατλάζι της ράτσας της να συμπεθεριάζει με το κάμποτο του Νικόλα. Μα πες ο ένας, πες ο άλλος, το

καλοσκέφτηκε κι υποχώρησε. Ήτανε κι η αδενοπάθεια της Κατίνας, ποιος θα την έπαιρνε στο χωριό... Κι ύστερα η Ευρυδίκη, εδώ που τα λέμε, μπορεί να σήκωνε το φρύδι και να στολιζότανε τα τζοβαϊρικά της, μα ήξερε να βλέπει καθαρά, δεν ζούσε καβάλα σε κανένα συννεφάκι.

Έχτισε ο Νικόλας κι ένα μεγάλο σπίτι στη μέση του χωριού κι εστόλισε πρώτη θέση τις δυο του αδυναμίες: την Κατινίτσα στην παστάδα και το μαντολίνο στον καναπέ.

Το σπίτι αυτό ο πατέρας μου το 'βαψε κόκκινο κι έβαλε περβάζια στα παράθυρα και στις πόρτες, στολισμένα με περίτεχνες γύψινες μαργαρίτες. Μα όλο το μεράκι του το 'βαλε για να φτιάξει την είσοδο του σπιτιού: μια ξύλινη σκαλιστή πόρτα με «απείρου κάλλους», όπως έλεγε, τζαμάκια κι ένα μπρούντζινο χέρι με δαχτυλίδι για «ρόπτρο». Τι χέρι ήταν αυτό, Θε μου! Λεπτό, αριστοκρατικό, ίδιο κι απαράλλαχτο, όπως περιέγραφε η γιαγιά μου, το χέρι του «Γεωργίου του αρμοστού».

Σ' όλη του τη ζωή ο πατέρας μου δεν θυμάμαι αυτή την πόρτα να την είπε απλά πόρτα. Ποτέ. Έλεγε πάντα: «Η κυρία είσοδος».

Η μάνα μου έκλαψε πολύ όταν άφησε το ξύλινο μπαλκόνι με την αμπεριά και πέρασε από την «κυρία είσοδο», για να κονέψει πια στο κόκκινο σπίτι.

III

Η ζωή στο χωριό του λόφου σερνότανε από το 'να βουνό στ' άλλο, χτυπιότανε, διασκελούσε, έπαιζε πεντόβολα με τη μοίρα κι έκανε χάζι.

Το κόκκινο σπίτι ήτανε ντυμένο στα νυφιάτικα. Το «ρόπτρο» στην «κυρία είσοδο» το γυάλιζε κάθε δεκαπέντε η Κατίνα κι ο Νικόλας κόλλησε με πολύ καμάρι ακριβώς από πάνω του ένα μικρό άσπρο χαρτονάκι, όπου κάτι γράμματα ολοστρόγγυλα, καλλιγραφικά, στολισμένα μ' ένα σωρό ουρίτσες κατσαρές, πληροφορούσαν:

Νικόλαος Πετρουλάκης

Δημοδιδάσκαλος

Σάμπως και δεν το ξέρανε όλοι στο χωριό και στα γυρόχωρα πως αυτό ήτανε το σπίτι του δάσκαλου, του Πετρουλάκη...

Στα παράθυρα κρεμόντανε κολλαρισμένες οι υφαντές κουρτίνες, και τα κυπαρίσσια, που 'χε φυτεμένα ο δάσκαλος στον μεγάλο κήπο του, ψηλώνανε. Ψηλώνανε κι οι

άγριες τριανταφυλλιές που έβαλε για φράχτη από τη μεριά του δρόμου κι ετοιμαζόντανε ν' ανθίσουνε.

Το κόκκινο σπίτι είχε μεγάλες αποθήκες, μπουκωμένες λάδια και κρασιά. Είχε ντουζίνες τα κεντήματα στα συρτάρια του, όπως είχε πολλές ροζ και κόκκινες αγριοτριανταφυλλιές και μια πυκνή γραμμή αρσενικά κυπαρίσσια. Μα το κόκκινο σπίτι δεν είχε ένα ξύλινο μπαλκόνι κι ένα κάδρο να δείχνει κείνη την αμαρτωλή Κασσιανή.

Ήταν η χρονιά του 1940...

Οι γιοι της Συμυριάς παλεύανε ακόμη με τα μεγάλα σκολειά. Ο παππούς μου εδιάβαζε τ' Άπαντα του Χρυσόστομου κι η κυρία Ευρυδίκη έμπαινε κι έβγαινε φουριόζα κι έπαλλε με την κυματιστή φωνή της: «Η πόρνη εν κλαυθμώ ανεβόα οικτίρμον».

Το κόκκινο σπίτι ήταν ντυμένο στα νυφιάτικα, η Κατινίτσα με την ποδίτσα της, που 'χε απάνω κεντημένο τον ουρανό με τ' άστρα, έβγαινε στον κήπο κι έχωνε στα παρτέρια του βολβούς. «Θέλω πολλά κρινάκια για την άνοιξη».

Πάντα θυμάμαι αυτή τη γυναίκα να χώνει στη γη βολβούς. Και δεν εχόρταινε ποτέ να μαζεύει τα κρινάκια της και να τα προσφέρει – να τα προσφέρει μ' ένα χαμόγελο τόσο πλατύ, που 'λεγες πως δεν εχωρούσε στο πρόσωπό της κι εξεχειλίζε κι εσουύρωνε κι επλημμύριζε ο τόπος χυμένα χαμόγελα...

1940!

Το χαμπέρι έφτασε και στο χωριό της πλαγιάς. Έφτασε σαν το κακό πουλί. Κι εσκέπασε σφιχτά με τις φτερούγες του τον ανθισμένο λόφο. Και τον έπνιξε.

Πόλεμος!

Οι χωριάτες βλαστημήξανε, γονατίσανε και σταυροκοπηθήκανε κι ετάξανε κεριά και λιβάνια στον άπιστο Θωμά.

Μα ο Θωμάς, έτσι κι αλλιώς, ήτανε άπιστος. Δεν έβγαινε τίποτα. Οι άνθρωποι με τους ανθρώπους. Κι οι θεοί με τους θεούς.

Τα παλικάρια έφευγαν κι απόμεινε το χωριό απλωμένο στον λόφο σαν την ταγκισμένη από το κατρουλιό προβιά.

Πρωί πρωί η «κυρία είσοδος» του κόκκινου σπιτιού έκλεισε μ' έναν βρόντο σαν τη στριγκλιά. Και το μπρούντζινο χέρι με το δαχτυλίδι τινάχτηκε δυο φορές στον αέρα και χτύπησε δίχως σκοπό. Τακ. Τακ.

«Περάστε!» είπε η μοίρα στη συφορά. Κι εκείνη πέρασε ευγενικά κι εστρογγυλοκάθισε στον καναπέ δίπλα στο μαυτολίνο του Νικόλα και στα δαντελένια μαξιλαράκια της κυρίας Κατίνας.

Κείνη τη μέρα μαζευτήκανε όλοι στο σπίτι της Σμυρνιας. Από κει θα φεύγανε οι πέντε άντρες για το μέτωπο.

«Θα 'ρθουμε πίσω», λέγανε. Γιατί προσπαθούσανε να δώσουνε κουράγιο στις γυναίκες. Και γελούσανε. Μα το γέλιο έπεφτε από το μισό τους χέιλι σαν τ' αποτσιγάρο. Κι έσβηνε.

Το μεσημέρι σφάζανε μια κότα κι εστρώσανε το λινό τραπεζομάντιλο στο μεγάλο τραπέζι της σάλας. Βγάλανε και την ασημένια πιατέλα, εκείνη που 'χε κουβαλήσει η προγιαγιά από τη Σμύρνη μαζί με το ριζικό της.

Καθένας έκανε κουράγιο για τον άλλον, καθένας εκατάπινε το δάκρυ του να μην το δει ο άλλος και ντροπιαστεί.

Ο πρώτος που σηκώθηκε ν' αποχαιρετήσει τους στρατιώτες ήταν ο παππούς μου. Του γερο-δασκάλου τρέμανε τα χέρια του, τρέμανε τα πόδια του, τα γυαλάκια πέσανε από τη μύτη του κι ύστερα, προσπαθώντας να τα πιάσει, τα πάτησε και τα 'καμε κομμάτια και μπουκιές. «Δεν πειράζει», είπε. «Άλλο κακό να μη δούμε».

Ο παππούς μου επέστρεψε πάντα στον Θεό και τον ελάτρευε. Μα κείνη την ώρα δεν υπακούανε τα πόδια του και δεν εμπορούσε να πλησιάσει τους πέντε άντρες και να τους χαιρετήσει. Κείνη την ώρα ο παππούς μου ίσως παρακαλούσε τον Θεό του: «Πάτερ, ει δυνατόν...». Μα δεν ήταν δυνατόν.

Κι ελλησίασε σιγά σιγά και τους φίλησε όλους. Έναν έναν. Και στα δυο μάγουλα. Ύστερα στάθηκε αντίκρυ, έπιασε τον τοίχο να μη σωριαστεί και προσπάθησε να συλλαβίσει τον καημό του. Μα δεν τα κατάφερε! «Στο κα... παι... ο Θε...» Κι εσώπασε.

Δεύτερη αποχαιρέτησε η Σμυρνιά. Τα χείλια της τρέχανε αίμα, γιατί τα μασούσε σαν την τσίχλα να μην κλάψει. Τα δαχτυλίδια και τα βραχιόλια λείπανε από τα χέρια της. Κι αλήθεια, από κείνη την ημέρα κανείς δεν ξαναείδε ποτέ τα τέσσερα δαχτυλίδια και τα τέσσερα βραχιόλια της γιαγιάς μου.

Μόνο τα μάτια της ήταν ολογάλανα. Κι ελάμπανε. Ελάμπανε κι αρμενίζανε στα πέλαγά τους χίλια ναυάγια.

Η Σμυρνιά δεν έκλαψε, δεν εζάρωσε. Φίλησε κι εκείνη

διπλά τους άντρες. Όρθια, σαν το κυπαρίσσι. Μόνο σαν έφτασε στον Άλκη, τον μικρότερο, κοντοστάθηκε μια σταλιά κι εμάσησε πιο δυνατά τα χείλια της. Τα δάχτυλά της συρθήκανε στα ολόγουρα μαλλιά του, κατεβήκανε χαμηλά ως το σβέγκο, ύστερα γείρανε σαν τα ξερά κλαδιά και κρεμαστήκανε.

Τελευταία αποχαιρέτησε η Κατινίτσα. Εκείνη δεν ήξερε να κρατιέται. Πάντοτε όταν χρειαζότανε να κάμει κάτι τέτοιο, απλώνονταν πρόθυμα 16 χέρια να τη στηρίξουν. Μόνη της δεν έμαθε. Κι έκλαιγε δυνατά σαν το παιδί κι ετραβούσε τα μαλλιά της κι εχτυπούσε τα στήθια της.

Ο πατέρας μου της ψιθύρισε: «Υπομονή, Κατίνα, όλα θα περάσουν».

Κι ο Άλκης ο σγουρομάλλης: «Να με θυμάσαι», της είπε. Και χύθηκε όξω σαν τον κλέφτη να μη δει κανείς τα μάτια του που τρέχανε βρύσες.

Ύστερα οι άντρες κατεβήκανε ένας ένας την ξύλινη σκάλα και χαθήκανε στο μονοπάτι της πλαγιάς. Ο Δημήτρης, ο Άλκης, ο Αλέκος, ο Τάσος, ο Νικόλας.

Η ξώπορτα του σπιτιού εμούγκρισε δυνατά κι έκλεισε. Οι γέροι κατεβήκανε με τη μάνα μου στο κόκκινο σπίτι. Κι εβγάλανε όλα τα νυφιάτικα και τα φυλάξανε στις σκαλιστές κασέλες.

IV

Πόλεμος! Στα χωράφια σβόλιασε το χώμα και πέτρωσε, τ' αλώνια γεμίσανε αγριόχορτα κι οι καρποί σαπίζανε στα δέντρα κι επέφτανε.

Σάπιζε και το γέλιο στα πρόσωπα των ανθρώπων. Κι έλεφετε.

Στο χωριό απομείνανε οι γέροι, τα παιδιά κι οι γυναίκες. Οι γέροι ζαρώνανε στον ήλιο κι αποκοιμούντανε. Τα παιδιά παίζανε κι εσκληρίζανε στους δρόμους, τ' αγόρια πετούσανε πέτρες με τις σφεντόνες κι ετρυπούσανε τα κεφάλια τους, τα κορίτσια παίζανε κούκλες και «κουτσό». «Ο Χασάνης κατεβαίνει. Από του παπά τ' αμπέλι. Και φωνάζει: Χά-σε. Χά-σε...»

Οι γυναίκες την ημέρα δουλεύανε στα χωράφια και τη νύχτα πέφτανε φταμόναχες στα κουβαριασμένα στρωσίδια. Στο κορμί τους σερνόταν ένας παχύς πελώριος όφης, που ξεκουλουριαζότανε από τα σκέλια κι ανέβαινε αργά αργά κι έγλειφε το κορμί ως τα μηλίγγια. Και το 'σφιγγε, το μούδιαζε, το πιπίλιζε, ένας όφης γυαλιστερός, υγρός, ασήκωτος.

Κι εξημέρωνε. Κι εβράδιαζε. Και ξαναξημέρωνε. Κι ο όφης μέσα στα στρωσίδια να καρτερεί, αχόρταγος κι ανελέητος.

Οι άντρες κουρελήδες, με κείνες τις τεράστιες χλαίνες και τις ξεπατωμένες αρβύλες, ζωστήκανε τ' άρματα και πλατσουρίζανε στα χιόνια της Αλβανίας. Τα μάτια τους κόκκινα, τα χείλια τους μπλάβα, πνιγμένοι στα γένια. «Η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει», τους λέγανε. «Αέρα». Κι ο αέρας εσφύριζε κι έφερνε το χιόνι σαν την πέτρα και τους χτυπούσε κατακέφαλα.

«Η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει».

«Ναι, μα θα ποθάνω γω», έλεγε ο Γιωργάκης του Καραγιάννη. «Κι ήντα με νοιάζει εμένα για την Ελλάδα».

Λάσπες, χιόνια, φόβος, αίμα... Δεν βαριέσαι. Η Ελλάδα ποτέ δεν επέθανε. Μα τον Γιωργάκη του Καραγιάννη τον έφαε η γης και πάει...

Στο κόκκινο σπίτι ξεραθήκανε οι καντιφέδες στις γλάστρες. «Ο Σεβάχ ο τρισκατάρατος φταίει», είπε η γιαγιά μου. «Που πάει εκεί και κατουρεί».

Δεν έφταιγε ο γάτης ο Σεβάχ κι η Σμυρνιά το 'ξερε καλά. Μα δεν την άφηνε η περηφάνια της να ομολογήσει πως κανείς από τους τρεις δεν είχε όρεξη να ποτίζει τους καντιφέδες, και τα 'δενε όλα στην ουρά του Σεβάχ.

Ο παππούς μου κρατούσε μέρα νύχτα τη σύνοψη. «Την πάσαν ελπίδα μου εις σε ανατίθημι». Ο παππούς μου ελάτρευε πάντα τον Θεό του κι άναβε μέσα στην καρδιά του το καντήλι της πίστης του κι έφεγγε.

Η Σμυρνιά τύλιγε το κεφάλι της μ' ένα καφέ μαντίλι κι επήγαινε κάθε μέρα στην εκκλησία. Η αγωνία τη χαστούκιζε από χίλιες μπάντες. Κι έσμιγε για πρώτη φορά με τις άλλες γυναίκες του χωριού κι εξεχνούσε τώρα να σηκώσει έναν πόντο το φρύδι.

Μόνο που εκείνη δεν εγινότανε κουβάρι μπροστά στα εικονίσματα, δεν έγλειφε το τσιμέντο, δεν άφηνε σάλια στα πόδια και στην κελεμπία του αγίου. Η Ευρυδική στεκότανε όρθια, με το κεφάλι λίγο σκυφτό και ψιθύριζε: «Ελέησόν με ο Θεός, κατά το μέγα έλεός σου...». Μα ο άγιος δεν ήτανε ο πρίγκιπας αρμοστής να ζαλιστεί από τα γαλάζια μάτια της γιαγιάς μου. Κι όλα τα ψιθυρίσματα και τα γλυκόλογα πηγαίνανε τ' ανέμου.

Η μάνα μου έκλαιγε και κατηγορούσε τον Θεό πως ήτανε σκληρός και άσπλαχνος. Και τον εφοβέριζε κιόλας πως, αν δεν γυρίσουνε όλοι οι άντρες του σπιτιού, δεν θα τον εξαναπίστευε. Κι ο παππούς μου εθύμωνε τότες κι άρχιζε κείνο το «Οοχ! Οχ! Οχ», που πήγαινε να πει πως δεν μπορούσε άλλο να βαστάξει την οργή του.

«Πού είναι ο αναθεματισμένος», εφώναζε από μέσα η Σμυρνιά. «Ψι ψι ψι, Σεβάχ. Μ' έφαε πια, με ρήμαξε! Που να τονε ρημάξει ο Χάρος».

Η Ευρυδική εφόρτωνε τον καημό της στη σταχτιά ράχη του Σεβάχ κι εκείνος τον έπαιρνε και τον έβγανε σεργιάνι στο γιασεμί και στην κληματαριά. Κι ο καημός χυνόταν στάλα στάλα, ξεθύμαινε...

«Ψι ψι ψι. Έλα. Έλα, Σεβάχ. Έλα μέσα να βρεις λιγάκι γλυκοσάληση. Χορτασμό δεν έχει η ανομία σου, ρυπαρέ».

Παν μέτρον ἄριστον, αφορεσμένε. Δεν το ξέρεις;»

Πόλεμος! Η γησ ἦτανε ξεκοιλιασμένη ἀπὸ τα κορμιά που κάθε μέρα εκατάπινε. Ἐτρωε η γησ. Ἐτρωε με χίλια στόματα. Κι εξερνούσε. Κι εξανάτρωε...